

Forleggerforeningens innspill til regjeringens leselyststrategi

Forleggerforeningen er glade for at regjeringen i Hurdalsplattformen ønsker å legge frem en leselyststrategi. Forleggerforeningen mener en slik strategi må være et forpliktende samarbeid mellom kultursektoren og utdanningssektoren, da det er en klar sammenheng mellom leseferdigheter og leselyst. Samtidig vil vi understreke betydningen av et leselystløft utover dette, og en lesestrategi kan derfor også sees i sammenheng mellom kultur-, utdannings-, helse-, arbeidslivs- og næringspolitikk. En slik strategi må peke felles nasjonal retning, og inkludere satsing på leseopplæring, tilgang til litteratur og leselystfremmende tiltak. Strategien bør videre ha en rimelig tidshorisont, med klare felles mål, og tilhørende tiltak som opp med budsjettmidler.

Satsingen bør munne ut i en langsiktig og helhetlig handlingsplan for lesing, f.eks etter mønster fra den svenske [handlingsplanen for läsfrämjande](#). Virkemidlene i en ny lesepolitikk må bygge opp under språkpolitikken, og bør forankres i prinsippene om litteraturens betydning som målbæres i Stortingsmelding 8 (2018–2019) Kulturens kraft. Kulturpolitikk for framtida.

At folk leser, er viktig for samfunnet vårt. Litteraturen gir oss kompetanse i å forstå hverandre, den lærer oss å forskyve perspektiv, den gir ro, konsentrasjon og fokus. Det at folk skal lese mer er en omforent ambisjon, som også understrekes i Kulturmeldingen og i Nasjonal bibliotekstrategi (2020–2023). Sett i sammenheng med språkpolitiske mål, vil en styrking av lesingen være et viktig bidrag i arbeidet for å motvirke domenetap (fra norsk til engelsk, fra nynorsk til bokmål og fra samiske språk til norsk).

At folk leser bøker, har betydning for utviklingen av språket vårt. Det norske språket er viktig for vår identitet som nasjon og det er avgjørende for et velfungerende demokrati og en levende samfunnsdebatt. Vårt åpne, demokratiske samfunn bygger på at alle kan delta. Manglende leseferdigheter vil begrense muligheten til å fordype seg og tilegne seg informasjon og kunnskap. Leseferdigheter og leselyst gir rom for opplevelse, refleksjon og kunnskap, og er avgjørende både for hvorvidt den enkelte vil lykkes og for samfunnets og demokratiets utvikling. Tilgangen til informasjon og fremveksten av falske nyheter er eksplosiv, og kritisk tenkning øves gjennom lesing. Lesing er avgjørende for evnen til skriftlig og muntlig formidling, og må derfor også sees på i et ytringsfrihetsperspektiv.

Tilgjengelighet til litteratur er en forutsetning for leselyst og lesekompetanse. Leselyst forutsetter at en stor bredde av litteratur gjøres tilgjengelig for alle fra småbarnsalder til alderdom, og at den som skal ha utbytte av tilgjengelighet selv må oppleve å mestre å tilegne seg det som gjøres tilgjengelig. Tilgjengelighet sikres gjennom tilgang når den trengs og når det er motivasjon for å søke den. Det betyr at bredden av litteratur må være tilgjengelig i det offentlige rom og ikke bare i det enkelte hjem. Bibliotekene er avgjørende for å sikre denne tilgjengeligheten. Tilgjengelighet sikres også ved å gi alle barn og unge en genuin mulighet til å tilegne seg den enten gjennom å bli lest for og at de selv kan lese og forstå hva som leses.

Forleggerforeningen viser for øvrig til felles innspill fra litteraturfeltet, og gir med dette utfyllende kommentarer. Våre innspill er basert på tiltak som kan løses ved hjelp av offentlige virkemidler, men vi vil samtidig understreke at bransjen selv har et ansvar for å sikre lesefremmende tiltak og god

bredde i litteratur, spesielt rettet mot barn og unge. Det vil ha stor effekt om en leselyststrategi også inviterer til samarbeid mellom offentlige og private aktører, også utover litteratur- og utdanningsfeltet.

Hva vet vi?

Norge er et lesende land, men lesing går ned og lesetid konkurrerer med mye annet. Barn og unge leser mindre og dårligere enn tidligere, og det er kjønnsforskjeller og sosioøkonomiske forskjeller i leseferdigheter og leselyst. Dette understøttes av flere undersøkelser, deriblant Mediebarometeret (SSB), IPSOS barn og unge og Leseundersøkelsen (begge Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen). Økt skjermbruk gir mindre tid til lesing av bøker, men teknologi har også positive effekter fordi litteraturkonsumet, spesielt blant barn og unge går opp, gjennom strømming. Lytting til litteratur kan sies å være vår tids høytlesing da vi vet at voksne leser mindre for barn enn tidligere.

Den nylig lanserte internasjonale leseundersøkelsen PIRLS (Progress in Reading Literacy Study) viser at en femtedel av norske 10-åringer scorer på laveste nivå eller under. Det er ikke særnorsk utvikling at lesingen går ned blant barn og unge, men blant de nordiske landene har Norge hatt størst nedgang siste år. PISA-undersøkelsen (2018) viser også at leseferdighetene synker, og 26 prosent av guttene og 12 prosent av jentene leser på kritisk dårlig nivå (under nivå 2). Elever som presterer på de laveste nivåene i lesing, vil kunne lese og forstå enkle tekster. Men de har problemer med tekster der innholdet ikke er kjent fra før, eller tekster som er lange og mer komplekse. Blant de med best leseferdigheter (nivå 5) er det 14 prosent jenter og 8 prosent gutter.

Rapporten etter 20 år med lesing i PISA (Like muligheter til god leseforståelse) fremhever de to store utfordringene vi har med mange lavtpresterende lesere under kritisk grense og stor kjønnsforskjell. Når det likevel kan være grunn til å tolke den stabile utviklingen i norske elevers leseferdigheter siden PISA 2000 positivt, skyldes dette først og fremst at flere land vi ofte sammenligner de norske gjennomsnittresultatene med, og også det internasjonale gjennomsnittet, har hatt en negativ utvikling i den samme perioden. Dersom man sammenligner prosentilgrensene til de ti prosent lavest presterende guttene med de ti prosent lavest presterende jentene, ser vi at den øvre grensen for de 10 prosent lavest presterende norske jentene er 72 poeng høyere enn for guttene i PISA 2018. Det vil si en forskjell som tilsvarer nesten to skoleår.

I dag er det tydelige forskjeller mellom kjønnene på alle nivåer i utdanningssystemet. Kjønnsforskjellene i lesing og regning er små i starten av grunnskolen, men utvikler seg deretter i jenters favør særlig i tenårene. Ved avslutningen av grunnskolen får jentene bedre karakterer enn guttene i alle fag bortsett fra kroppsøving. Dette er blant annet dokumentert i Stoltenberg-utvalgets NOU 2019:3 "Nye sjanser – bedre læring — Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp".

De som leser utvikler evnen til kritisk tenkning, empati for andre, samt kreativitet og evnen til problemløsning. Det er også dokumentert at høytlesing bidrar til bedre leselyst og leseferdigheter, samt at lesende rollemodeller har stor effekt.

Både Danmark og Sverige har tatt grep som følge av dårlige resultater i lesing, både med betydelig styrking av ressurser til lesetiltak, skolebibliotekenes posisjon og lærernes kompetanse. Danmark har nedsatt et bokpanel med akademikere som siden 2015 hvert år lager en [oppsummerende rapport om bokens og litteraturens status](#). I Sverige la regjeringen i 2018 frem en svensk offentlig utredning om barn og unges lesing ([SOU 2018:57](#)). I utredningen foreslås blant annet å styrke skolebibliotekene, sikre formidlingskompetanse hos bibliekarere, å gi litteratur og lesing en

tydeligere plass i læreplanene, samt å etablere et leseråd som skal samordne aktører og instanser som arbeider med barn og unges lesing.

De tre største utfordringene knyttet til lesing og leselyst?

Medievaner i endring

Norge ligger i den digitale verdenstoppen, med god infrastruktur i hele landet og solid penetrasjon av digitale enheter til bruk i fritid, arbeidsliv og opplæring. Derfor er også Norge et yndet land for å teste ut nye teknologiske innovasjoner, og norske barn og unge bruker forholdsmessig mye tid på skjerm. 48 prosent av foreldre med barn i alderen 1 til 5 år oppgir at barnet har tilgang til nettbrett, og hver fjerde (24 prosent) 4-5-åring har eget nettbrett. De aller fleste barn og unge i alderen 9–18 år har egen mobil (97 prosent). Blant barna i 9–10-årsalderen har 87 prosent egen mobil. Ved 13–14-årsalderen har omtrent alle egne mobiler (Medietilsynet 2020). Disse tallene er høye i forhold til mange andre land, og fallet i lesing skjer omtrent parallelt med at barn får egen mobiltelefon.

Evnen til konsentrasjon er under sterkt press, både for barn og voksne. Dette har nær sammenheng med utbredelsen av tilgang til teknologi, algoritimestyrte sosiale medier og skjermbruk, samt avhengighetsskapende teknologi, som skyver tid til lesing nedover på prioriteringslisten. Det er viktig å se digitalisering av skolen i sammenheng med leseferdigheter og tid til lesing. Lesing utvikler evne til konsentrasjon og refleksjon, å gå i dybden og forstå sammenheng. Norsk og internasjonal forskning viser at lesing på skjerm raskt blir preget av distraksjon, og egner seg i så måte bedre for kortere tekster.

Lesingens status utfordres, og bokas status i den offentlige samtalen er svekket. Barn og unge opplever sjeldnere å bli lest høyt for enn tidligere, og i overgangen mellom barnetrinnet og ungdomstrinnet faller lesingen. Det er et gjennomgående problem at voksne ikke er lesende rollemodeller, og at skjermtid overtar for gode felles leseopplevelser. Det er samtidig en utfordring å få papirbøker og lydbøker til å henge sammen, samtidig som vi vet at barn konsumerer en stor andel lydbøker.

Kjønn og sosiøkonomiske forhold

Statistikk og forskning gir grunnlag for å se spesielt på gutters lesing og barn og unge fra sosioøkonomiske utfordrende miljøer. Mange barn og unge kommer fra hjem uten bokhyller eller tilgang til litteratur, og tas heller ikke med til arenaer for formidling av litteratur, som bokhandel og bibliotek.

Mangelen på mannlige lærere og rollemodeller i barnehage og utdanning, og at gutter og menn topper flere negative statistikker gjør at dette spesielt bør vies spesiell oppmerksomhet i leselyststrategien og tiltakene som utvikles. Det bør derfor sees på sammenheng mellom leseferdigheter og annen sosial og faglig utvikling, frafall og utenforskap.

Dårligere tilgang til bibliotek

Bibliotekene er en grunnleggende og kritisk infrastruktur for kultur og dannelse – for Norge som kunnskaps- og kulturnasjon. Skal befolkningen lese mer må de ha god bibliotektilgang i hele landet:

På 20 år, fra 1999 til 2019 har norske folkebibliotek nesten halvert antall avdelinger, fra 1247 til 6651. I samme periode økte befolkningen med 20 prosent, mens årsverkene ved bibliotekene økte 5 prosent. For skolebibliotekene viser statistikken at 1904 grunnskoler til sammen har 549 årsverk med bibliotekfaglig bakgrunn for å hjelpe 483.000 elever. I videregående skole er det i snitt satt av 2,4 bibliotekartimer per elev i året.

De tre viktigste målgruppene for strategien?

Forleggerforeningen mener hovedmålgruppen for en ny leselyststrategi må være barn, unge og unge voksne. Vi må skape funksjonelle lesere og lesere som vil lese mer. Dette betinger tidlig innsats og tiltak for barn i rekrutteringsfasen (barnehage- og grunnskolealder) og frafallsalderen (ungdom og unge voksne). Tiltak rettet spesielt mot gutter og barn og unge fra sosioøkonomisk utfordrende miljøer vil være viktig. Voksne har en viktig rolle som lesende forbilder og høytlesere, og er dermed en sekundærmålgruppe med et betydelig ansvar som foreldre, foresatte, lærere, barnehagelærere og andre voksne rundt barn.

De tre viktigste tiltakene i strategien?

Tilgang til bibliotek med oppdatert innhold i hele landet

God tilgang til oversatt og ny norsk skjønnlitteratur er viktig for å utvikle dannelse og utvide egne horisonter. God tilgang på sakprosa er nødvendig for å utvikle evnen til kritisk refleksjon, stadig viktigere i en tid der alle kan publisere ytringer uten redaktørens kvalitetssikring og filter. Fysisk nærhet til biblioteket er vesentlig for lik tilgang til bøker, og er særlig viktig for de som ikke har bokhyller hjemme. Meråpne skolebibliotek kan bidra til økt leseglede og mer læring. Et skolebibliotek som er åpent for både barn og voksne, kan gi økt kontakt og erfaringsutveksling mellom store og små lesere.

Elever har rett til skolebibliotek/bibliotektilbud, men denne retten er lite verdt fordi det ikke stilles krav til innhold og kvalitet. Skolebibliotek er av varierende kvalitet, og mange barn finner kun få eller gamle bøker, eller har ikke tilbud i det hele tatt. Kulturrådets forsøksordning for innkjøp til skolebibliotek har i tre år distribuert de samme titlene for barn og unge som før bare gikk til folkebibliotekene. Norge har 2500 grunnskoler, ca 500 søkte på prøveordningen, kun halvparten fikk delta. Kulturrådets første evaluering viser:

- 9 av 10 som deltar melder at ordningen gir økt leselyst/flere utlån
- 67% melder at flere elever enn før låner bøker
- 83% melder at elever låner større mangfold av bøker med ordningen

Tiltak:

- Den midlertidige innkjøpsordningen for skolebibliotek må gjøres permanent for alle skoler i grunnopplæringen.
- Utvikle bemanningsnorm og aktivitetsplikt for skolebibliotek
- Styrke innkjøpsordningen for sakprosa og skjønnlitteratur til barn og unge, og vurdere kriteriene for disse som sikrer bredde og mangfold i type litteratur.
- Spesielt styrke litteraturordninger for barne- og ungdomslitteratur på nynorsk og samiske språk, samt andre to-språklige bøker.
- Utvikle en modell for garderobeutlån av barnebøker i landets barnehager. Dette som samarbeid mellom folkebibliotek og barnehageeier for å minimere terskelen for å komme seg til et bibliotek. Den kan være høy for veldig mange, men henting og levering i barnehagen er noe alle som har barn der må gjøre.
- Åpne skolebibliotekene for resten av befolkningen, legg bedre til rette for at landets skolebibliotek også kan bli meråpne bibliotekfilialer, så innbyggernes tilgang til bibliotek opprettholdes og styrkes.

Lesing som instrumentell og funksjonell ferdighet

Betydningen av god leseutvikling og lese lyst er godt dokumentert, men om lag 20 prosent barn og unge strever i sin læring og utvikling. Det er derfor stort behov for å tilrettelegge innsatsen i barnehage og skole for å fremme gode læringsbetingelser for språk og lesing. God leseutvikling fremmer språklig mestringsopplevelse og dermed lyst og motivasjon til å lese og tilegne seg mer kunnskap. Det betyr også at de som har språk- og lesevaner må sikres alternative tilnærminger og tilrettelegginger for å øke lese lysten. Lesing trenes best ved å lese fysiske bøker, og rikt utvalg av litteratur på skolebibliotek og skoler, er derfor viktig. En skjermklok grunnopplæring med rom for konsentrasjon, refleksjon og fordyping betinger en fornuftig balanse mellom digitale læremidler og lærebøker.

Tiltak:

- Sikre elevers mulighet til en balanse mellom lærebøker og digitale læremidler.
- Utvikle en nasjonal standard for lesetrening og utvikle felles verktøykasse for lesing.
- Utvikle barnehagelærerstudenter og lærerstudenter som lesetrenere som mestrer litteraturformidling og litterære samtaler med barn og unge.
- Utvikle lese lystpakker og bokkasemodeller for barnehager, skoler og skolefritidsordning.

Samfunnsloft om verdien av lesing

Negativ leseutvikling påvirker langt utover skole og kultur, også arbeidslivs-, helse- og næringspolitikk. Et offensivt lese lystloft om verdien av lesing inkluderer derfor flere sektorer, og de offentlige virkemidlene.

Tiltak:

- En samfunnsaksjon for lesing som inkluderer kultur, utdanning, helse, idrett og fritid
- Benytte offentlig informasjon, eksempelvis til nybakte foreldre, til å spre kunnskap om verdien av lesing.
- Utvikle en offentlig "boksjekk" og verktøykasse for helsestasjoner, skolefritidsordning og barnehager.
- Utvikle standard for lesesommerskole i alle landets kommuner
- Spesielt rette tiltak inn mot gutters lesing, og se dette i sammenheng med mannsutvalget.

Bedre kunnskap om lesing og medievaner

Vi mener det er behov for mer inngående, systematisk og oppdatert kunnskap om lesevaner, og om litteraturens betydning for dannelse og kulturbruk. Leseforskning, statistikk og leserundersøkelser må systematiseres og videreutvikles. Danmark har en velprøvd modell for dette der Kulturministeriets Bogpanel utgir årlige statusrapporter om lesing og litteraturkonsum. Sverige har et tilsvarende Läseråd. Dette bør inngå i et oppdrag som kan gis f.eks. til Lesesenteret. Samtidig mener Forleggerforeningen det er avgjørende med omforent standard for lesestatistikk, og erfaringen fra EU-prosjektet vil være viktige i et slikt arbeid.

Tiltak:

- Bygg en infrastruktur for kunnskap om lesing og litteratur der statistikk, leserundersøkelser og leseforskning systematiseres og videreutvikles.
- Norge bør jobbe aktivt for felles internasjonal standard for lesestatistikk.

Gode eksempler på hva som bidrar til lese lyst?

Arbeidet som gjøres av litteraturhus, bibliotek, bokhandlere, litteraturfestivaler og leselystorganisasjonene bidrar totalt sett til å formidle litteratur, litterærere samtaler og spre leseglede. Eksempler på dette er ARKs barnebokpris, Norli junior og Bokslukerprisen som alle fremmer leselyst. Forleggerforeningen har bidratt til #Lesehelt (2021) og Lesereisen (2022), samt flere tidligere initiativ for å bidra til økt bevissthet om lesing. Summen av slike tiltak er med på å skape bevissthet knyttet til verdien av lesing, men totalt sett etterlyser vi et større løft som bidrar til en helhetlig satsing.

Rogaland gir hvert år en bok av lokal forfatter til sine innbyggere, som bidrar til synliggjøring og spredning av litteratur. Egne ungdomsbibliotek, som Biblo på Tøyen, og meråpne bibliotek gir brukere tilgang til litterære rom av stor verdi.

Forfatterbesøk, organisert av den kulturelle skolesekken, bidrar til møter mellom forfattere og elever, og ikke minst litterære samtaler. Lesekvart er en velkjent ordning der elever i grunnskolen leser et kvarter i sin egen bok. Denne ordningen gir elever leserutiner, men viser seg best å fungere for de elever som allerede er gode lesere.

Andre viktige områder

Strategien vil kreve en operasjonell enhet som sikrer koordinert innsats for lesing på alle nivå, i ulike sektorer. Organisering av arbeidet til leseorganisasjonene bør derfor sees på i nytt lys i sammenheng med utvikling av leselyststrategien. Forleggerforeningen støtter, i likhet med flere andre organisasjoner i litteraturfeltet, én felles leseorganisasjon som arbeider kunnskaps- og forskningsbasert, og som fungerer som et knutepunkt for et nasjonalt leseløft. Forleggerforeningen oppfordrer regjeringen til å vise vilje til å bygge opp under et slikt initiativ.